

КОНФЕРЕНЦИЯ

ПРАВАТА НА ЧОВЕКА И КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО

27 ноември 2009 г., София

ПРАВАТА НА ЧОВЕКА ПО КУЛТУРНИТЕ ПЪТИЩА

арх. Доника Георгиева

Университет по архитектура, строителство и геодезия, София

Главен секретар на ИКОМОС/България

Културните пътища: част от културния живот на общностите

Пътищата винаги са били отворени средства за пътуване, за връзки между хората. Те възникват с определена утилитарна цел - военна, търговска, поклонническа, транспортна, миграционна. В естествения ход на историята, част от тези пътища се изявяват като силни проводници на опит, идеи, постижения. Около тях се формират разнообразни структури, които ги обслужват - военни лагери, тържища, религиозни обекти, крайпътни станции, биваци. Съществуващите елементи по протежението им се модифицират. Целият този процес е повлиян от неизбежния "пренос" на информация по пътищата - на аспекти от живота и разбиранията на различни (често много отдалечени) общества. Така, пътищата се установяват като посредниците за културния обмен между народи и региони и неразделна част от живота на общностите.

В контекста на съвременните разбираня за културното наследство, постепенно се осъзнава тази роля на пътищата като носители на културна памет и се оценяват качествата им като културна ценност. Формират се идеите за: пътища на диалог [1]; пътища на наследството [2]; културни маршрути [3,4]; културни коридори [5]; исторически пътища [6]. Това са *културните пътища* - признати на международно ниво като част от общото ни културно наследство днес. Те са специфичен вид ценност - цялостна културна система, която се характеризира с три здраво обвързани помежду си елемента: традиционни исторически направления; културни и природни елементи; функция и тема [5].

Как участват днес културните пътища в културния живот на общностите?

- В качеството им на комплексна система, културните пътища организират около традиционното си направление на движение културни (материални и нематериални) и природни ценности. Така, **културните пътища ни разкриват разнообразни аспекти на наследството в определени взаимоотношения.**
- Чрез тези връзки, **културните пътища имат способността да ни обяснят и логиката на историческите процеси.** Защото те са каналите, по чието протежение разнообразните култури си взаимодействат. В резултат, културните пътища стимулират развитието на общностите. Те се явяват вековна основа за неспиращо обогатяване на ценности, със значение за живота днес.
- И така, **културните пътища ни предлагат един нов, интегрален интердисциплинарен поглед върху културното наследство.** Нещо повече - изконни връзки между народите - и до днес те са средството за диалог и разбирателство.

Културните пътища: израз на правата на човека (във връзка с културното наследство)

Историческото формиране, развитието, същността и качествата на културните пътища дават възможност, те да бъдат разглеждани не просто като вид интегрално наследство, но и като израз на специфични права на човека във връзка с културното наследство (в светлината на Всеобщата декларация за правата на човека [7], Декларацията на ИКОМОС от Стокхолм [8] и Рамковата конвенция на Съвета на Европа за значението на културното наследство за обществото [9]).

Правото на свободно придвижване и правото на избор

Културните пътища са израз на правото на свободно придвижване и на правото на избор. Те са културна ценност, която не познава граници и така ни дава възможност да пътуваме свободно и да изберем "своето" място. Например легендарният Път 66 (Route 66), възпят в прочутата едноименна песен, и до днес е символът на мобилността, свободата и стремежа към "американската мечта". Той отваря движението на хората на запад през 30-те години на миналия век и постепенно се превръща в коридор на свободно придвижване.

Циркулирайки свободно, без граници по културните пътища, ние имаме възможност да се докоснем до наследството на другия и да осъзнаем общите споделени ценности. Пътят на коприната - хилядолетната връзка между Китай, Централна Азия и Средиземноморието - разкрива културния обмен между народите на Изтока и на Запада. Свободното движение на хора и стоки оставя своя отпечатък в развитието на цивилизациите.

Културните пътища кръстосват земята и формират културна мрежа, която организира наследството. Тя ни насочва към ново по-широко разбиране за културното наследство на човечеството, структурирано в единна система. Така, мрежата от културни пътища изявява нашето право да изберем една или друга посока на придвижване, да се докоснем до едни или други ценности без да губим цялостна ориентация.

Правото на образование

Културните пътища са израз на правото ни на образование и културен обмен. Те са артериите, по които в течение на хилядолетия, хората пренасят и получават знания. Така се явяват основата да познаем културните ценности днес.

Чрез тях всеки би могъл сам да открие стойността и да разбере смисъла на разнообразните, дори най-малките културни ценности. Едва ли бихме забелязали множеството малки кръстове или купчинките камъни по пътя към Сантяго де Компостела. Но те са ключови елементи по пътя на поклонниците, на които поставяйки камък, оставяш своя грях - малки места носители не толкова на материални стойности, а на нематериалното, на вярата.

Културните пътища изразяват правото ни да разчетем историческата логика на процесите в своя град, държава, регион. Те обхващат развитието в цялото му разнообразие и така създават по-ясна картина за връзката между историческите процеси и наследените ценности. Културните пътища в Смолян, например, разкриват еволюцията на града – стар административен и културен център, формиран от Пашмакли, Райково и Устово. Днешният му облик е съхранил характеристиките на старите селища – търговският и занаятчийският център. В този смисъл културните пътища предлагат възможности за обогатяване на знанията и формиране на свеж поглед към заобикалящата среда, което е и цел на образованието днес.

Правото на свободно участие в културния живот

Културните пътища ни дават и правото на свободно участие в културния живот. Освен, че ни предлагат възможности за достъп до цялото многообразие на културното наследство, те са израз и на правото на всеки да допринесе за обогатяването на културната среда.

Пътувайки свободно ние носим своите разбирания и култура, частици от които споделяме с хора от други региони. Именно по културните пътища опознаваме и ценностите на другия. Така културните влияния, които протичат по традиционните исторически направления обуславят генерирането нови идеи и създаването на нови разнообразни ценности. Например, архитектурата на пловдивската възрожденска къща е родена от взаимоотношенията между европейските барокови влияния и местните строителни техники, стимулирани именно от културния обмен по пътищата.

Културните пътища: стимул за споделена отговорност към устойчиво опазване, използване и развитие на културното наследство

Естествено възниква въпросът, как можем днес да се възползваме от качествата на културните пътища, за да продължим тяхното значение като израз на нашите права? Като комплексни културни системи, културните пътища могат да играят ролята на мощни стимули за споделена отговорност към устойчиво опазване, използване и развитие на културното наследство.

За да се възползваме от правата си върху културните пътища обаче, е необходимо първо адекватно да ги защитим. За съжаление, Законът за културното наследство на Република България изобщо не третира въпроса за културните пътища. Този факт лимитира осигуряването на разумен баланс между опазването им от една страна и обогатяването им от друга. Във време, в което развитието изпреварва естественото формиране на този баланс, назрява моментът да поемем своите отговорности. В противен случай рискуваме да изгубим вековен ресурс, който разкрива редица възможности.

Културните пътища предлагат условия за интегрирано опазване на всички териториални нива без граници. В самата им същност е заложено интегрирането на взаимоотношения между разнообразни ценности и сфери: материални и нематериални следи; природни и антропогенни елементи; ценности от различни исторически периоди; образование и наука; наследство, туризъм и развитие. А традиционните им направления се простират през различни държави. Така, културните пътища могат да се разглеждат като средство за интегрирано опазване, което да изяви пълната палитра от културни следи и в същото време да поддържа цялостта на културната ценност.

Пример за това е Югоизточна Европа - регион с обща историческа съдба. Вековен кръстопът на цивилизации в него се образува във времето мрежа от културни пътища [10]. Тези оси на обмен са жизнени и до днес. Те са начало за обединяване на общите усилия на специалисти от различни сфери и на общностите за опазване на споделените културни ценности по тяхното протежение.

Културните пътища са формирана вековна основа и за развитие на интегриран културен туризъм, който устойчиво да използва пълния потенциал на културното наследство. Те са развита културна система, която обединява най-разнообразни ценности. В допълнение, често културните пътища са носители на определена тема. Тя логично изхожда от основната утилитарна функция на пътя и обвързва в тематично единство ценностите по протежението му. Ако към тази система се интегрират необходимите обслужващи туризма инфраструктури - пътна, информационна и обществена - тя може да се организира като цялостен културно-туристически пакет.

За да използваме устойчиво обаче културния път е важно съвременната намеса да се ръководи от същността и значението му за хората през вековете на неговото формиране и развитие. Откакто е установен през Средновековието, Пътят към Сантяго де Компостела играе жизнена роля в развитието на европейската култура - по неговото протежение издигат малки свети места, градят се параклиси, дори се формира цял един архитектурен тип - поклонническите църкви. Постепенно се появяват малки селища, приюти, гостоприемници.

За поклонниците пътуването и символичното значение на целта, към която се стремят - величествена катедрала в малкото испанско градче, в която се съхраняват мощите на Св. Яков - са от първостепенна важност. Самият път, събитията и приятелствата, които пътниците срещат се превръщат в също толкова важна цел. Раждат се традиции. Пътят добива едно друго измерение – на образователно, културно и оформящо характера преживяване [11].

Така е и днес. По своето протежение Пътят към Сантяго де Компостела не само разкрива материалните културни следи, а също е съхранил и нематериалното. Темата и функцията са същите - поклонничество. Начинът на придвижване - основно пеш, защото е важна не само целта, но и пътят към нея. Местата за подслон - скромни убежища за поклонниците. Какво се е променило тогава? Какво сме допринесли ние? Може би на пръв поглед не много, но достъчно за развитието на интегриран културен туризъм, който подхожда с дълбоко уважение към пътя и в същото време дава ориентация за неговата ценност. Днес, например, можем да изминем разстоянията и с колело, следвайки дискретна информационна система. Имаме възможност и предварително да се запознаем с това, което ни предстои по време на пътуването или да тръгнем с гид в ръка.

Културните пътища са база за културен обмен днес и за обогатяване на културното ни наследство. Те винаги са били основа за развитие. И днес, те са средство за разнообразни типове контакти и обмен между хората. Културните пътища са нашето общо наследство, което поощрява разбирателството и солидарността между народите.

Какво е бъдещето на културните пътища? Не знаем... но можем да се поучим от миналото. Да оценим и защитим качествата на тези културни системи. Да продължим културния обмен по пътищата, които ни свързват, за да допринесем за обогатяването на културните ценности по тяхното протежение. Да подхождаме с уважение към културните натрупвания на хората преди нас, за да заслужим уважението на бъдещите поколения и за да съхраним техните права по културните пътища.

Библиография

- [1] UNESCO, Dialogue, Routes of Dialogue, <http://portal.unesco.org/culture>
- [2] Guidelines on the inscription of specific types of properties on the World Heritage List, Annex 3, Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention
- [3] The ICOMOS Charter on Cultural Routes, Ratified by the 16th General Assembly of ICOMOS, Quebec (Canada), on 4 October 2008
- [4] Resolution CM/Res(2007)12 on the cultural routes of the Council of Europe, Adopted by the Committee of Ministers on 10 October 2007
- [5] Kretev, Todor, “Routes culturelles de l’Europe du sud-est“, Proceedings of ICOMOS 15th General Assembly and Scientific Symposium, Xi’an, China, 2005
- [6] National Park Service, US Department of Interior, *The National Trails System Act*, P.L. 90-543, as amended through P.L. 109-418, December 21, 2006; *United States Code*, Volume 16, Sections 1241-1251
- [7] Universal Declaration of Human Rights adopted by General Assembly resolution 217 A (III) of 10 December 1948
- [8] The Stockholm Declaration (Declaration of ICOMOS marking the 50th anniversary of the Universal Declaration of Human Rights), Stockholm, September 11th, 1998
- [9] Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Council of Europe Treaty Series - No.199, Faro, 27.X.2005
- [10] Културните коридори на Югоизточна Европа, <http://www.seecorridors.eu>
- [11] Guides Gallimard, *Chemins de Saint-Jacques*, Editions Nouveaux-Loisirs, 1999